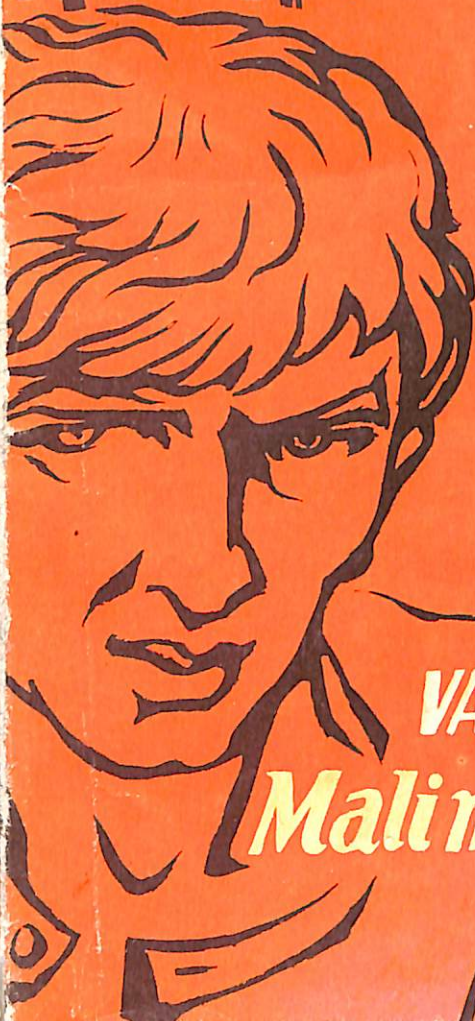

BIBLIOTEKA
SHTETIT

844-51

K 5 L

VATH KORESHI
Mali mbi kënetë
roman

8SH-31

KPI

8250

VATH
KORESHI

MALI
MBI KENETE

Roman

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

I

Kur t'i shkoni në fund këtij tregimi, do ta kuptoni vetë se në shpirtin e njeriut ka diçka më të shtrenjtë se fjala «tokë» dhe fjala «jetë». Ne jemi njerëz që gjithmonë jemi marrë me tokën dhe me këtë tokë është mbajtur jeta jonë. Në fillim duket pak e çuditshme që të gjesh gjëra më të vlefshme se ato. Vërtet gjëra më të vlefshme se ato nuk ka, sepse jeta është e gjitha dhe toka që e mban atë përsëri është e gjitha. Por a nuk kanë jetë të tyre të gjitha gjallesat në faqe të tokës? A nuk e mban këtë jetë toka me bimët e farëzat e saj?

Njëherë kisha shkuar në Bozhore. Bozhorja jonë ishte një arë e vogël që ne herë e mbillnim me li dhe herë me thekër. Atë vit e kishim mbjellë me li. Në fshat ne kishim një njeri të rrjedhur, një plakuriq qimekuq me kurriz të dalë si poç. Nuni ia thoshin. Ky Nuni ecte anës së rrugës dhe murmuriste me vete. Mbante një qylaf bojë hiri dhe në gjoks qepte një rreckë të kuqe.

Atë ditë që kisha shkuar në Bozhore, Nunin e gjeta atje. Ishte ulur në mezhde, e kishte marrë

qylafin në dorë dhe se ç'llomotiste me vete. disa fjalë që s'i merreshin vesh.

I shkova nga prapa dhe i thashë:

— «A s'po të djeg dielli, o Nun? — Ia thashë kot këto fjalë, se e dija që Nuni s'do të më përgjigjej. Burrat e fshatit e merrnin në pijetore, i jepnin të pinte dhe bënin çmos që t'i nxirrnin një fjalë, po Nuni nuk përgjigjej kurrë. Ishte i heshtur si vu-vë i shkreti dhe ato pyetje sikur e lodhnin dhe e stërmundonin trurin e tij. Sapo dilte nga pijetorja, niste prapë llomotitjet me veten dhe fëmijët i shkonin nga prapa me zhurmë e berihaj.

Nuni vuri qylafin në kokë dhe mblodhi shpejt e shpejt pranë gjurit një dorë rrapica që i kishte shkukur nëpër li. Kështu e mbante frymën gjallë. Diku merrte misra të njomë, diku kallëza gruri, diku bostan dhe asnjëri nuk i thoshte gjë. Merrte aq sa i duheshin. Plakat dhe gratë i çonin në kasolle ndonjë lugë bulmet, ndonjë copë kulaç dhe ia linin në sergjen.

— Paske marrë rrapica, ë?, — i thashë unë dhe bëra sikur do t'ia merrja. Por, o çudi! Nuni u ngrit dhe m'u hakërrye. I mbante të shtrënguara fort pas gjoksit rrapicat, më shikonte me ca sy të egërsuar dhe lëshonte një thirrje që të dridhte: — Aa, uu, aa... — Pastaj u zbyth, kaloi mezh-dën, u kthye dhe iku me vrap.

Më ka mbetur në mendje kjo ngjarje me Nunin. Nuk më qeshej fare kur shihja trupin e tij të kërrusur si kalë qyqeje tek rendte përmes muzhdakrave. Bërrylat i lëkundte sa majtas-djathtas, se mbante të shtrënguara fort rrapicat. «I ka shkuar mendja të bëjë lakra...», — thosha me vete.

Raste të tilla të bënin të mendoheshe thellë.

Nuni kurrizpoçi, i gjori dhe i rrjedhuri Nun, donte të mbante shpirtin gjallë. Po cili nuk do që ta mbajë shpirtin gjallë? A nuk suleshim dhe ne kështu me thonj e me dhëmbë për të marrë atë që na duhej për të mbajtur shpirtin gjallë? Doemos këtë secili e bën pas asaj së vetës, pas takatit dhe mendjes që ka.

Tashti do të them dy fjalë për lirin kur lulëzon. Ne lirin e përdornim për të bërë veshmbathje. Duajt e tij i linim në ujë sa zbruheshin, pastaj i rrihnim me kopan e shalës derisa kërcejtë bëheshin fije-fije. Këto fije gratë i krihnin e i tirnin, pastaj bënin mëngë e të linjta, një pëlhurë e fortë ajo e lirit, paçka se pak e trashë dhe e ashpër. Fëmijëve u bënim nga kjo pëlhurë ca si fustane të gjera me xhufka që u thoshim guga. U roptoheshin gishtërinjtë e krahët grave të shkreta me këtë të shkretë li. Po liri ishte veshja jonë. Lini, leshi. Punë me mundim të madh, me *adhap*, siç thoshin gjyshet tona. Shkrufto e tirr gjithë darkën, shkrufto e tirr gjersa mollëzat u bëheshin gjak. Qëllonte që i zinte gjumi me furkë në brez, se ishin të lodhura nga punët e ditës përjashta. Si mbaronte tjerrja, niste tezgjahu.

Bardhë e bardhë si rreze vere, tringëllin si reze dere, ç'është?

Tezgjahu!

Hidhe me testik, prite me testak, ç'është?

Tezgjahu.

Ishin gjë e gjëza këto, me të cilat gjyshet rreknin fëmijët ndanë vatrave. Gjë e gjëza të nxjerra nga jeta, si këngët e përrallat. Doja të

thosha që njeriu s'e ka të lehtë ta mbajë frymën gjallë. Por e kisha fjalën... Po, te liri kur lulëzon. Thashë më lart se nga pëlhura e lirit bënim për fëmijët guga. Këto guga punoheshin njësoj si këmi-shët e burrave, mëngoret, siç i quanin, po mëngoret ishin të thjeshta, kurse gugat gratë i zbukuronin me ca xhufka që ua qepnin përpara, me qëllim që fëmijët të gëzoheshin. Kur shikoja gjyshen që qepte gugat për ne fëmijët, më pat qëlluar disa herë t'i them:

— Po xhufka, gjyshe, do t'i vësh?

— Do t'i vë, bir, do t'i vë.

— Të kuqe?

— Të kuqe, birth, të kuqe. — Ajo shkonte gjilpërën dhe ne i rrinim qark. Pastaj vishnim gugat e reja dhe dilnim e tundeshim te dyert, si t'ua bënim për zili fëmijëve të tjerë. Dhe kështu ndodhte brez pas brezi. Fëmijët rriteshin, po lindnin fëmijë të tjerë, bëheshin përsëri guga të reja prej liri me ato xhufka të kuqe përpara. Kështu është jeta. Po ta vësh re mirë, kudo që të jetë kjo jetë, e vështirë dhe e varfër qoftë, ka edhe anën e vet të bukur, ka atë dëshirën e përhershme të njerëzve për ta zbukuruar, ja, si ato gugat tona me xhufka. Kur them për lulet e lirit... a e dini? Kam lexuar njëherë një tregim që bënte fjalë për lirin. Në një frazë thuhej se sipërfaqja e arës plot me lule të iunta e të kaltra ngjante si valëzim i një liqeni. Vërtet, ashtu ngjan një arë me li kur e rrahin tallazet e erës, si valëzim i një liqeni. Mua, për veten time, edhe pse e kam parë kaq herë këtë gjë, s'do më kishte shkuar mendja ta krahasoja kështu. Sa herë që shkoja në Bozhore, se ne vetëm në Bo-

zhore mbillnim li, pasi përveç lirit e thekrës ajo s'bënte bereqet tjetër, pra, sa herë që shkoja në Bozhore, shikoja kërcejtë dhe, kur piquej, shikoja edhe xhufkën e farës. Dhe kjo është krejt e kuptueshme. Mërzitesha kur kërcejtë vinin të hollë e të dobët, dhe në të kundërtën, gëzohesha kur shtati i tyre vinte i lartë dhe kërcelli trashej si kërcell elbi. Këtë gjë mund ta vije re që larg, që në lulen e lirit. Kur bima vjen e shëndetshme, lulja kaltëron si gurkali, në të kundërtën lulja vjen e zbetë dhe e rrallë. Ja kështu, në këtë kuptim desha të thosha diçka për lirin kur lulëzon.

Kishim varur shumë shpresa atë vit te liri i Bozhores. Nuk ishte puna te mëngoret që u duheshin burrave, te linjat që bënin gratë e te gugat e fëmijëve. Shtëpia jonë përbëhej prej tetë frymësh. Ishim pesë burra e tri gra. Ishte babai, tre vëllezërit e mi, gjyshja jonë, hallë Zica, nëna dhe motra. Donim të blinim një arë. Poshtë Pyllit të zi fillonin tokat e Azbi beut. Midis pyllit dhe Bozhores ishte ajo ara që donim të blinim ne. Azbi beu kishte thënë se do ta shiste dhe babait i qe ngritur mendja keq. Do të bënin gratë asaj vere dhe në vjeshtë mëngore e çarçafë liri për t'i shitur, ne burrat do të bënim ç'të na zinte dora për të nxjerrë para...

I rashë kryq e tërthor asaj dite lirit të Bozhores. Nuk ishin punët mirë. Toka qe tharë e dielli po ia vyshkte kërcejtë bimës. Kjo thatësi pat nisur që atëherë kur ranë shirat e ngrohta të pranverës, por po bëheshin gjashtë javë që atëherë dhe s'pat rënë më një bulë uji dhe dheu qe çarë e qe bërë gojë. «Aha, — më sokëlliu në zemër, — po na

ikën liri». Bënte vapë dhe nga ana e kënetës vinte një duhmë gjithë zabullimë.

Në darkë ne shkuam pothuaj që të gjithë në Bozhore: të pesë burrat, motra, Katerina, dhe dy vajzat e fqinjës, Lina dhe Marga. Shkuam që ta vadisnim Bozhoren me kusi, me kova dhe me gjyma. Bozhorja ishte në faqe të malit, tokë e pjerrët zhurigë dhe uji ishte larg. Në fshat nuk pat ndodhur ndonjëherë që të vaditeshin arat e lirit, po ne kishim hallin tonë dhe këtij halli nuk kishim si t'ia bënim ndryshe.

Lina dhe Marga ishin binjake, njëzet vjeçe. Sa herë që zinin punët e shumta, i merrnim edhe ato për ndihmë. Ishin vajzat e Marigo Likos, fqinjës sonë, që kishte mbetur pa burrë. I ati i vajzave, Aleks, kishte vdekur në të ri, 27 vjeç djalë, nga një sëmundje që e enjti dhe e fryu si kacek.

Në shtëpinë tonë që folur disa herë se Linën do ta merrnim nuse për Cacin, vëllanë tonë të madh. Caci po mbushte 23 vjeçët dhe ishte djalë i fortë e shtatlartë. Lina ishte e qeshur dhe e dashur, që më e bukur se Marga dhe ndoshta për këtë arsye ata të shtëpisë sonë i kishin vënë syrin asaj.

Ne shkuam në Bozhore pasi hyri dielli, se vëllëzërit nuk qenë mbledhur të gjithë dhe vajzat qenë të zëna me punë.

— Domethënë po na priset liri, — tha babai, si dëgjoi ato që i thashë unë.

— Po na priset, — i thashë. Tundi kokën sikur donte të thoshte se e dinte këtë, por pat pyetur që të hiqte merakun. Babai ynë ishte një burrë i ngrysur dhe i gjatë. Në të ri pat vuajtur nga një plevit dhe që atëherë mbante edhe në verë setër leshi.

Ai bëri për nga porta dhe u ul te guri që kishim para portës, në buzë të rrugës.

— Do shkojmë ta vadisim, — tha babai, — thuaj sat ëme që të bëjë gati enët.

Vëllezërit u kthyen një nga një. Caci erdhi në fund me një barrë dru në kurriz.

— U fole atyre të Marigosë? — më tha babai që nga jashtë portës.

— Nuk më the, — i thashë unë.

— E po ja po të them, — tha ai. Ishin vetëm tri gra ato te Marigoja, po na ndihnin dhe babai e kërkonte ndihmën e tyre sikur të ishim një shtëpi. Kur vinte puna për të lëruar arën që kishin gratë, ne shkonim të pesë burrat. Unë shkova dhe i thashë Marigosë të vinin Lina dhe Marga, se do vadisnim Bozhoren. Kështu ishin punët. Ishim të lodhur gjithë atë ditë dhe s'na mbanin më gjunjët që të vadisnim Bozhoren, po si t'ia bënim hallit tonë? Më vinte keq më shumë për vajzat, për Katerinën tonë dhe për vajzat e Marigo Likos. Mbase edhe babait i vinte keq për to, për ne të gjithë; vetëm se ai nuk e jepte veten. As unë s'e jepja veten. Kjo ishte një keqardhje disi e fshehur, po s'ishin gjëra që duheshin menduar, sepse me se do ta mbanim shpirtin gjallë? Unë e thashë që në fillim, se ne suleshim me thonj e me dhëmbë për ta mbajtur shpirtin gjallë. Ky mendim të vinte sidomos kur ndieje se punët të rraskapisnin aq shumë, sa të çonin mornica e të mpiheshin gjymtyrët.

Sa të bukura kanë qenë netët kur punonim të gjithë së bashku në arat tona! Bënim muhabetë, qeshnim dhe sikur u zgjidhej gjuha të gjithëve.

Atë natë që vadisnim Bozhoren, më llafazani u bë Caci.

— Hë, or tu mbylltë, — i tha babai. — Dërr e dërr sikur ke ngrënë plëndës pule. — Ishte në qejf babai, se puna po na shkonte mirë dhe në kësi rastesh i pëlqente edhe atij të hidhte romuze.

Afër mëngjesit ne po vadisnim edhe ngastrën e fundit të arës sonë, mbjellë me li. Mugullonte drita e agimit tutje skërkave të malit, zhurma e kusive kishte diçka çjerrëse për veshët dhë më dukej si diçka që e shihja në ëndërr atë që bënim. E lashë kusinë dhe u shtriva në bar. Pat rënë vesa dhe ndieja si më lageshin duart dhe qafa. Muzhadakrat përhapnin një erëz të lehtë dhe gjumëndjellëse, atë gjumë të ëmbël që të merr në kopicën e barit të kositur, nën aromën e tij dehëse. Në qiell po rralloheshin yjet.

Te shtegu u dukën dy silueta që kishin lënë kusitë në tokë dhe po rrinin përballë njëra tjetrës. Ishte Caci me atë trupin e bëshëm, pak të kërrusur te shpatullat, dhe Lina me shaminë e rrëzuar në zverk e me fytyrë të ngritur lart nga fytyra e Cacit. Kur kishin mbetur prapa meje ata?

Të tjerët, me kusitë që gërvëlitnin, ishin larg, afër arës... Matanë siluetave dukej një pjesë e qiellit midis kodrave, yjet që rralloheshin se po binte drita e mëngjesit dhe ndihej era e athët e fushës së shpëlarë nga vesa. Caci bëri një lëvizje të dorës, por Lina u hoq pas dhe diçka murmuriti me zë të mbytur e të dridhshëm. Pas kësaj Caci sikur ngriu në këmbë me sytë përdhe, ndërsa Lina, dy hapa larg nga ai, e shikonte dhe tundej lehtë... Pastaj ajo iu afrua dhe i tha: